

A romániai magyar nyelvjárások atlaszának kiadás- és recepciótörténetéhez*

1. Murádin László, az erdélyi nyelvföldrajz kiemelkedő alakja, a nyolcvanadik születésnapja után mondta a következő mondatot: „Addig nem halok meg, amíg az ATLASZ utolsó kötete meg nem jelenik!” Az „Atlasz” számára természetesen A romániai magyar nyelvjárások atlaszát jelentette, melynek gondjával kelt és feküdt hosszú évtizedeken keresztül. Örökké derűs kedélye, végtelen türelme és bölcsessége sem tudta azonban feledtetni ennek a kijelentésnek a komor hátterét: ez a nagyszabású vállalkozás, az RMNyA., amely a tizenegyedik kötetével történetének ha nem is a vég-, de nyugvópontjához érkezett, soha nem érezhette magát biztonságban. Több mint fél évszázados sorsa regénybe illő. Gondolatának megszületéséről, alapjainak lerakásáról és a gyűjtés elindulásáról SZABÓ T. ATTILA, a gyűjtés befejezéséről és a kéziratkészítésről MURÁDIN LÁSZLÓ írt beszámolót (l. pl. SZABÓ T. 1957, 1962, 1970; MURÁDIN 1995). Jómagam szerkesztőként és a kiadás irányítójaként csatlakoztam a munkálatokhoz, ezért erről fogok részletesebben számot adni (a kiadás megindulásáról l. JUHÁSZ 1997). Szeretnék azonban az előtörténetről, továbbá a jövőbeli tervekről is beszélni, mintegy keretbe foglalva a közelmúlt eseményeit.¹

2. Az atlasz történetének első fontos dátuma 1955, amikor a Román Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének kolozsvári részlege kutatási tervébe illesztette a romániai magyar nyelvjárások nyelvföldrajzi vizsgálatát. A terv hivatalos napirendre kerülése nagymértékben köszönhető a magyarul is jól tudó és a nemze-

* 2010-ben, a 11. kötet megjelenésével befejeződött A romániai magyar nyelvjárások atlasza sorozatának másfél évtizedes kiadási folyamata. A következő évben a kiadást végző munkacsoport egy konferencián kívánt számot adni tapasztalatairól és jövőbeli terveiről. Mivel időközben egy másik, még folyamatban levő nagy nyelvföldrajzi projekt, az Új magyar nyelvjárás atlasz vállalkozása is a szakmai figyelem reflektorfényébe került, a két kutatásvezető, Juhász Dezső (RMNyA.) és Kiss Jenő (ÚMNyA.) közös rendezvény megtartásáról döntött. Az Egy elkészült és egy készülő magyar nyelvatlasz – kutatási tapasztalatok és perspektívák című konferenciára 2011. november 23-án került sor Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia székházában. Az ott elhangzott előadások közül ezúttal ötöt teszünk közzé javított, bővített, aktualizált változatban. – A szerk.

¹ Annál is inkább szükséges egy rövid kitekintés, mivel Murádin tanár úr, aki az atlaszkészítés „hőskoráról” tartott volna előadást, meggyengült egészsége miatt nem tudott eljönni a konferenciánkra.

tiségi kérdések iránt nyitott akkori intézetigazgatónak, Emil Petrovicinak. A munkálatok vezetőjeül Szabó T. Attila professzort, az erdélyi nyelvtudomány elismert alakját kérték fel. A felállított munkacsoportot azonban a kor politikai diktatúrája néhány év leforgása alatt felszámolta. 1957-ben Gazda Ferencet, 1959-ben Nagy Jenőt távolították el a kutatócsoportból, koncepcióis pert is kreálva. 1959-től egyetlen személyre, Murádin László tudományos kutatóra maradt a gyűjtés folytatása és az atlasz kéziratának elkészítése. A három főre tervezett munkát így egy ember végezte el – kiemelkedő egyéni teljesítményt nyújtva. Bár a tervezett 220 kutatópontból csupán 136 maradt meg, ez a mennyiség is arányosan reprezentálja a magyar nyelvterület romániai dialektusait. Ha a romániai nyelvAtlasz adatmennyiségét A magyar nyelvjárások atlaszához viszonyítva akarjuk jellemezni, azt mondhatjuk, hogy mintegy harmada kutatóponton (MNyA.: 395, RMNyA.: 136) mintegy háromszoros terjedelmű kérdőívvel végzett gyűjtés (MNyA.: 1162, RMNyA.: 3299 térkép) arányaiban hasonló méretű vállalkozást jelez. (Itt jegyzem meg, hogy az RMNyA. kérdőíve magában foglalja az MNyA. kérdéseit is.)

3. Mindezt tehát egyetlen ember kitartó gyűjtőmunkájának köszönhetjük, aki viszont rendkívül precízen és megbízhatóan rögzítette a változatos nyelvjárási anyagot. Ez a precizitás és egyszemélyűség biztosította a nyelvi adatok fonetikai homogenitását és a finom hangárnyalatokban is megvalósuló összehasonlíthatóságát. Az intenzív terepmunka 1957-től 1967-ig tartott, ezt követte az adatok rendezése, ami szintén nagyjából egy évtizedet vett igénybe. Ennek során nem csupán kérdések és kutatópontok szerint csoportosított cédulaanyag keletkezett, hanem 1200 kéziratoss térkép is.

A Ceaușescu-korszak nemzetiségi és tudománypolitikája azonban ismét nem kedvezett a munkálatok folytatásának: az etnikai viszonyokat is körvonalazó térképek publikálása teljesen reménytelenre vált a 70-es évek második felétől. Ekkor született meg egy kompromisszumos megoldás terve: addig, amíg a térképek kiadása nem lehetséges, készüljön egy nyelvföldrajzi adattár, amely a cédulákra írt válaszokat szótárszerűen, de a kérdőív sorrendjét követve közli. A több mint kétezer oldalas kézirat néhány éven belül el is készült, de a publikálásra szintén nem kerülhetett sor. E kényszer szülte műfaj kortörténeti emléke a GÁLFFY MÓZES, MÁRTON GYULA szerzőpáros által összeállított Székely nyelvföldrajzi szótár (SzNySz.), amely a politikai enyhülés jeleként 1985-ben, de nem Romániában, hanem Magyarországon jelent meg KISS JENŐ szerkesztésében. A kolozsvári egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén készült székely tájatlások viszont azóta is kéziratban várják a megjelenés lehetőségét, illetőleg – kedvező fejleményként – folyamatban van az informatizálásuk, egységes adatbázisba való illesztésük.

4. A nyelvAtlaszadatok szócikkbe rendezése azonban nem veszett kárba, mivel a későbbi, már számítógépek segítségével végzett archiválási és térképezési folyamatokat nagyban segítette. Addig viszont el kellett telnie egy reménytelennek tűnő másfél évtizednek. A fordulatot a kelet-európai rendszerváltások hozták meg, amelyek bár nem teremtettek kedvezőbb anyagi helyzetet a tudományos vállalkozásoknak, de jórészt felszámolták a tudománypolitikára is kiható diktatórikus

viszonyokat. Ennek is köszönhető, hogy az RMNyA. adattárának nyers kézírata Budapestre kerülhetett, ahol a Magyar Nyelvtudományi Társaság pályázatával, az Eötvös Loránd Tudományegyetem kutatóinak közreműködésével megteremtődtek a kiadás anyagi és szakmai feltételei. Az 1993-ban megalakult kutatócsoport vezetője és az atlasz szerkesztője Benkő Lorándnak, a Nyelvtudományi Társaság akkori elnökének felkérésére én lettem. Munkatársakul egyetemi hallgatókat és egy fiatal kolléganőt, Terbe Erikát választottam. A hallgatók egy része szakdolgozatírás után is bennmaradt a kutatócsoportban, közülük kettő pedig doktori értekezése tárgyául is a nyelvátlaszok feldolgozását választotta. Hegedűs Andrea, aki a legrégebbi tagunk és a legnagyobb munkát végezte e téren, már egy *summa cum laude* eredménnyel megvédett nyelvföldrajzi témájú disszertációval dicsekedhet (HEGEDŰS 2008). Előadásaik, tanulmányaik szépen példázzák a nyelvátlaszok sokoldalú felhasználását.

5. Az RMNyA. első kötete 1995-ben, a tizenegyedik 2010 végén hagyta el a nyomdát, azaz nagyjából másfél, két évenként adtunk ki egy kötetet. Az utolsó kötet készült leghosszabban, négy évig, de ennek végén egyesített címszómutató és bibliográfia is van. A lelassult tempó fő oka azonban a már korábban érezhetővé vált gazdasági válság volt, amely a pályázati forrásul szolgáló OTKA működésének akadozását és pályázati feltételeinek lényeges átalakulását is eredményezte. Annak ellenére ugyanis, hogy minden pályázati ciklusunkat, azaz minden kötet kiadását „Kiválóan megfelelt” minősítéssel zártuk, és a szöveges szakmai bírálatok is a legnagyobb elismeréssel szóltak a munkacsoport teljesítményéről és a megjelent kötetekről, a kilencvenes évek közepétől radikálisan megváltozott az OTKA tudománypolitikája. A nem titkolt szándék a Magyar Nyelvtudományi Társaság kirekesztése volt az alap kutatások köréből. Hiába érveltünk ez ellen részletes cáfolatban, csak annyit sikerült elérni – az MTA első osztálya és az Erdélyi Múzeum Egyesület jeles tudósainak tiltakozása után –, hogy a két nagy projektet, a romániai nyelvátlasz és a Szabó T. Attila-féle történeti helynévgyűjtés kiadását megengedték a korábbi intézményi keretben befejezni. Ez a kirekesztés azért is a magyar tudománypolitika szégyenfoltja, mivel a Nyelvtudományi Társaság még akkor fogadta be a nyelvátlasz lényegében illegálisan átmenekített kéziratát, amikor sem az Akadémia, sem az egyetemek nem voltak abban a helyzetben, hogy hivatalos nemzetközi kapcsolataik kockáztatása nélkül ezt megtehették volna. A gazdasági szempont a vitában fel sem merült, mivel a Nyelvtudományi Társaság, illetőleg az egyetemi hallgatók otthoni munkájára lényegesen építő kutatócsoport az összes költségtenyező tekintetében olcsóbb és hatékonyabb volt, mint az egyetemek és akadémiai kutatóintézetek kutatásfinanszírozása. Egy jellemző példa a költségtakarékos vállalkozásra: az atlaszt eleve a legolcsóbb nyomdai technológiák alkalmazására terveztük: puha fedél, ragasztókötés, fekete-fehér térképek, amelyeket az ELTE sokszorosító üzeme állított elő. Amikor pedig bezárták az egyetem sokszorosító üzemét, egy olyan kiadóhoz mentünk át, amely árban és technológiai rugalmasságban is példamutató partnerünké vált, sőt a Nyelvtudományi Társaság kódexkiadási vállalkozásába is beszállt. Ez a Pharma Press Kiadó, amelynek erről a helyről is köszönetünket küldjük!

6. E nagyon rövid történeti visszapillantás után néhány mondatban vázolom az atlasz felépítését. – Egy-egy kötet átlagosan 300 térképet tartalmaz, de minden kötet végén van egy rövid szótári egység is. Ez olyan szócikkeket közöl, amelyekből (az adatok nagyfokú egyöntetősége miatt) nem készült nyomtatott térképlap. Minden térkép adatbeíró jellegű, tehát a kutatópontok helyén megjelenik a kérdőívre adott aktuális válasz, pontos fonetikai átírásban. A lexikai és morfológiai térképlapok adatai azonban kiegészülnek szemléltető jelekkel is, így a térbeli megoszlás jól követhető a szavak elé illesztett szimbólumok – pl. kör, négyzet, háromszög, rombusz stb. – segítségével. Mivel a kézirat adattári része – részben közzétevői, részben szerkesztői munka eredményeképpen – a válaszokat lexikailag és morfológiailag már csoportosította, az előzetes tagolás a grafikai jelek elhelyezését nagymértékben segítette. A lexikai realizációk sorrendje többnyire a gyakoriságot követi. A szimbólumokkal elkülönített egységek alapot adnak az utalószók későbbi megállapításához is. Az eredeti kérdőív címszavait alkalmanként megváltoztattuk: vagy az MNyA. címszavaihoz, vagy a köznyelvhez igazítottuk az eltérő formákat. A rendkívül változatos hangtani megoszlás szimbólumos szemléltetését atlaszunk nyomtatott verziója nem tudta vállalni.

A korábbi, kézzel rajzolt atlaszokhoz képest a számítógépek felhasználása nemcsak szebb, elegánsabb térképeket eredményezett, hanem megnyitotta az utat a nyelvföldrajzi adatbázisok kiépítése számára is. A Word szövegszerkesztővel készült szótári egységek jól tükrözik a sokféle mellékjelet alkalmazó fonetikus átírást, de – mint később kiderült – a nyelvjárási hangtan számítógépes kezelésére (pl. különböző keresési feladatok megvalósítására) csak korlátozott mértékben voltak alkalmasak. Ezért egy másik ELTE-s munkaközösség azt is feladatául tűzte ki, hogy a hagyományos technikával készült atlaszok és a már számítógépet is felhasználó művek adatait egységes szerkezetű és működésű adatbázisban egyesítse a BihalBocs program felhasználásával. (Erről l. még alább a 10. pontban.)

7. Lássuk, hogy milyen főbb formai jellemzői vannak az RMNyA. nyomtatott változatának!

A térképek – ellentétben az MNyA.-val – nem dobozokban elhelyezve, önálló lapokon, hanem egybekötve, könyv formában jelentek meg. Egy-egy térkép a könyv bal és jobb oldalát alkotja. Így lehetett elhelyezni a téglalap alakú gyűjtőterületet szabványos A3-as nyomdai oldalakon, elkerülve az adatok túlzott zsúfoltságát is. A bal felső sarokban látható az úgynevezett „fej”, amelybe a következő információs egységek kerültek: 1. a térkép sorszáma, 2. a címszó, 3. román és francia értelmezés, 4. a kérdőív kérdése és a kérdés száma, 5. megjegyzések (szükség szerint, részben tárgyi, részben egyedi dialektológiai információk közlésére). A kérdőívbeli kérdéseket rámutatás vagy rajzok is helyettesíthetik. A speciálisabb néprajzi tárgyak rajzait az atlasz is közli a térképek jobb felső sarkában.

A hangtani térképlapok – ahogy említettük – csak adatbeíró jellegűek, a lexikaiak szemléltető jeleket is tartalmaznak. Ha egy térképet egy lexikai változat ural, akkor az jelöletlen marad, a mellékváltozatok viszont grafikai jeleket kapnak. Ha domináns forma nem állapítható meg, akkor minden változat mellé jelet társít az atlasz. A csak egyetlen adattal képviselt változat egységes grafikai jelölője a csillag (*).

A lexikai hiány jele a mínusz (–), az adatgyűjtési hiányt kitöltetlen üres hely jelzi. Ezek a hiányok zömmel abból erednek, hogy a Murádin László személyében egy tagúvá zsugorodott gyűjtői „stábnak” nem maradt elég ideje és finanszírozási háttere bizonyos ellenőrzési vagy adatpótlási kiszállások lebonyolítására.

8. A kiadástörténethez az is hozzátartozik, hogy az atlaszunk alapját képező gépirat, amelyet 2-3 dossziéként hoztak át Romániából arra vállalkozó személyek, szakaszosan készült el. Már több kötet is megjelent akkorra, mikorra megkaphattuk az utolsó dossziékat. A kéziratos térképekből mintegy ezer darab készen állt ugyan a kiadás elején, de Murádin László csak az első két kötet megjelenése után merte – saját maga – megkezdeni az átszállítást Budapestre. Bármilyen térképi megjelenítés a magyar nyelvjárásokról ugyanis különös kockázatot jelentett a határon való átlépéskor. Ezért még az utolsó térképeket is – két évtizeddel a rendszerváltás után! – „lefejezve”, azaz a címet tartalmazó részt (Romániai Magyar Nyelvjárások Atlasza) ollóval levágva hozta át Kolozsvárról. Atlaszunk első két kötete így a kéziratos térképek hiányában, csupán a gépelt szóföldrajzi adattár térképezésével készült el. Később a kéziratos térképek hasznos eszközeivé váltak az ellenőrzésnek, de hiánytalan adatmegjelenítési eszköznek azért nem voltak tekinthetők, mivel a sűrű kutatópont-hálózatú Székelyföld ábrázolásakor gyakran nem volt elég hely az alakváltozatok kézzel történő beírására, így MURÁDIN LÁSZLÓ adatrostálásra kényszerült. Ha viszont a gépiratban fonetikai mellékjelek elmaradására gyanakodtunk – ezeket a jeleket ugyanis csak utólag, kézzel lehetett pótolni, így a legnagyobb figyelem mellett is hiányok keletkezhetnek –, akkor a kéziratos térképek szinte mindig alkalmasak voltak a hibajavításra.

9. Amikor az első kötet kiadása előtt MURÁDIN LÁSZLÓ összeállította az atlasz munkálataira vonatkozó vagy annak kéziratos adatait feldolgozó tanulmányok jegyzékét, több mint hatvan tételt számláló lista kerekedett ki. Ennek nagy részét maga MURÁDIN publikálta a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények hasábjain. Most csupán néhány cím kiemelésére van lehetőség, a bővebb bibliográfia az 1. kötet bevezető fejezetében található (RMNyA 1: 17–18). MURÁDIN LÁSZLÓ válogatott nyelvföldrajzi tanulmányai 2010-ben önálló kötetben is napvilágot láttak Erdélyi magyar nyelvföldrajz címmel. A kötet nagymértékben segíti e színvonalas írások hozzáférhetőségét, de a bő adattárral közölt korábbi tanulmányok rövidítve jelentek meg benne, ezért az eredeti változatok sem mellőzhetők a tudományos kutatás során. Az alábbi példatárban helykímélés céljából a gyűjteményes kötet (MURÁDIN 2010) lapszámaait adom meg.

H a n g t a n: Az *e/é* fonémakülönbség megléte és megoszlása a romániai magyar nyelvjárásokban (37–49); A zárt *i (i)*-zés erdélyi elterjedtsége (50–60); A mezőségi *a-zás* (61–66); Az *e/ő* hangviszony a mezőségi nyelvjárásban (67–77); Az asszociatív *á-zás* elterjedtsége a romániai magyar nyelvjárásokban (78–83); A tövégi *ny : n* váltakozás a romániai magyar nyelvjárásokban (90–93); stb. – A l a k t a n: A *v* tövű igék egy csoportja a romániai magyar nyelvjárásokban (337–340); A *-ni, -nitt, -nul, -nül* határozórag-csoport funkciója és erdélyi elterjedtsége (350–357); Az *-ít* igeképző erdélyi nyelvjárási hangalakja és alakulásmódja (107–113); Egy vita-

tott nyelvhelyességi kérdés romániai magyar nyelvjárási háttére (341–349); stb. – *Lexika, szószemantika*: A jelentésmező tagolása és a nyelvjárási izoglosszák (135–139); Az *ellik* és rokon értelmű társainak jelentésköre (140–146); Háziállatok tartására szolgáló épületek neveinek belső és területi összefüggéseihez (179–187); 'A tulajdont őrző személy' jelentésmező tagolása a romániai magyar nyelvjárásokban (147–159); stb.

A lexikai, szemantikai vizsgálatok jó terepet kínálnak az *interdiszciplináris* módszerre, mindenekelőtt a néprajztudományhoz való kapcsolódásra is. A földművelés és állattartás témaköréhez még ilyen tanulmányok sorolhatók, mint Nyelv földrajzi adatok az ekés földművelés szókincséhez (242–250); Nyelv földrajzi adatok a *kukorica* szókincséhez (220–231); Nyelv földrajzi adatok a magyar parasztság rétgazdálkodásának szókincséhez (232–241); A szekér és részeinek nyelvjárási szókincséből (251–258); Adatok a népi gyermekjátékok szókincséhez (259–266). A vizsgálat horizontjának kiszélesítését jelzik az ilyen címek, mint Néhány apróvad neveinek erdélyi nyelv földrajza (188–191); A rovarnevek nyelvjárási szókincséből (192–196); stb.

MURÁDINNAK a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények hasábjain közölt művei kettős célt szolgáltak a maguk idejében: 1. minél több frissen gyűjtött, megbízható nyelvjárási adatot nyilvánosságra hozni, rendszerezett formában, ezzel is tudósítani egy folyamatban levő fontos munkálatról; 2. minél több élőnyelvi jelenséget nyelv földrajzi elemzésben részesíteni, azaz hasznosítani a tudomány számára. A romániai magyar nyelv atlasz volt tehát az a mű, amely – főleg MURÁDIN LÁSZLÓ jóvoltából – már a megjelenése előtt félszáznál több célzott elemzésben, érdemi hivatkozásban részesült!

10. Az első kötet megjelenése után a kiadásban részt vevő munkatársak is megkezdték az atlaszhoz kapcsolódó publikálást. A 11. kötet végén bő irodalomjegyzék olvasható az atlaszmunkálatok 15 évének RMNyA.-t érintő írásaiból. Ezek a tanulmányok már az atlaszunk napvilágot látott köteteire támaszkodnak. (Az ismertetések, bemutatások közül a következőket emelem ki: DEME 1997; SEBESTYÉN 1997; PÉNTEK 1997, 2010; SZABÓ J. 1999; NYÍRKOS 2004; JUHÁSZ-TERBE 2010; CS. NAGY 2013: 75–76.)

Jómagam a különböző kutatási beszámolókon kívül igyekeztem minden olyan nyelvi szinten elemzéseket végezni, amelyen az atlaszok lehetőséget kínálnak (részben az RMNyA. adatai alapján, részben több atlasz integrált felhasználásával). Néhány címet említek szemléltetésképpen:

H a n g t a n: A magyar nyitódó kettőshangzók történetéről a tér és az idő dimenziójában (2011a), Rendszertörténet, kronológia, területiség. Egy nagy ívű tendencia szerkezetéről és mozgásáról (2011b). – *A l a k t a n*: A történeti nyelvtan néhány kérdése a nyelv földrajz szemszögéből (1999a), A magyar feltételes mód paradigmáinak történetéhez a nyelv földrajz szemszögéből (2001). – *Lexika, szószemantika*: Szójelentés tan és nyelv földrajz (2000a), A jelentés tan mikrorendszerek térbeliségének kérdéséhez (2002), Egy fejezet a történeti jelentés földrajzból (2003a), A romániai magyar nyelvjárások atlasza névtudományi jelentőségéről (1999b).

A nyelvi elemzéseken kívül mód van nyelven kívüli, illetőleg interdiszciplináris vizsgálatokra is, közülük kiemelkedik a Település- és népiségtörténet: A romániai magyar nyelvjárások atlaszáról, különös tekintettel a csángókra (2003b), Az északi csángók eredetéről „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” tükrében (2004a), valamint a művelődéstörténet: *Böngész.* Egy nyelvatlaszlap művelődéstörténeti és nyelvi tanulságaiból (2000b), A romániai magyar nyelv-atlasz mint a hagyományos kultúra és az erdélyi népnyelv enciklopédiája (2004b).

Szerkesztő- és munkatársaim tanulmányai közül a következőket emelem ki: TERBE ERIKA, *Örvény.* Szemantikai és szóföldrajzi vizsgálódás (1999), Szemantikai vizsgálat nyelvföldrajzi és történeti tanulságokkal (2003), *Kényes.* Szemantikai vizsgálat nyelvföldrajzi tanulságokkal (2006); I. még a jelen számban olvasható tanulmányát is (TERBE 2016). – HEGEDŰS ANDREA, Nyelvjárás atlaszok egyesítési lehetőségei (2002), Az egyesített nyelvatlaszok jelentőségéről (2004); I. még a jelen számban olvasható tanulmányát is (HEGEDŰS 2016).

A kutatócsoportunkon kívül PÉNTEK JÁNOS professzor úr idevágó munkásságát szeretném első helyen kiemelni, aki nemcsak a kiadás folyamatát kísérte kitüntetett figyelemmel, hanem tanulmányaiban, beszámolóiban is reagált az RMNyA. megjelent köteteire (pl. PÉNTEK 2003, 2006, 2010, 2015 stb.). Akadémiai székfoglaló előadásában szintén erősen támaszkodott az RMNyA. anyagára (Magyar nyelv- és nyelvjárászigetek Romániában, 2005). Péntek János a kolozsvári dialektológiai iskola képviselője, nyomdokain inkább már olyan erdélyi kollégák járnak, akik munkásságuknak nem a kiemelt helyén művelik a dialektológiát, de tekintettel vannak rá (I. pl. BENŐ 2004).

11. Mint a címekből is látható, mind az elemzésekben, mind a nyelvtechnológiai alapozásokban fontos helyre került a több atlasszal való együttes munkálkodás, illetve az atlaszok egyesítésének előkészítése (vö.: HEGEDŰS 2002, 2004; SZABÓ P. 2015, 2016b). Ennek a kiépítése azonban már egy új fejezete lesz a nyelvföldrajzi erőfeszítéseinknek, amelyek számítógépes adatbázist igényelnek. Az adatbázis és a kartográfiai megjelenítés keretétől mindenekelőtt a BihalBocs nevű program szolgálhat, amely folyamatos fejlesztés alatt áll (I. www.bihalbocs.hu). Készítői VÉKÁS DOMOKOS és VARGHA FRUzsina SÁRA. VARGHA FRUzsina SÁRA nemcsak a technológiai fejlesztésben jeleskedett az utóbbi időben, hanem néhány figyelemre méltó esettanulmányt is írt a számítógépes dialektológia lehetőségeiről és az egyesített atlaszok felhasználásáról (pl. VARGHA 2007, 2015, 2016, továbbá BODÓ–VARGHA 2008). – Ami az RMNyA. informatizálását illeti: a 11 kötetből az 5–8. készült el teljesen, az ellenőrzésekkel együtt, a többi részlegesen. Az ellenőrzött térképek száma 1525 (VARGHA FRUzsina SÁRA szíves közlése, vö. még SZABÓ P. 2016a: 4). A legtöbb feladat az első két kötet feldolgozásával van, mivel ezek még a kéziratos térképek ismeretének hiányában készültek, így utólagos kiegészítésre, javításra is szorulnak. Az informatizálási folyamat irányítója, szervezője Vargha Fruzsina Sára, aki nemcsak bizonyos pályázati forrásokra támaszkodva, hanem igen sok saját energiát befektetve viseli gondját ennek az ügynek. – Az atlaszok digitalizálásában és integrálásában a két nagyatlasz mellett egyre több regionális atlasz kerül sorra (vö. SZABÓ P. 2016a: 4).

Az adatbázis-építés nagyon munkaigényes feladat, így folytatásához új pályázati támogatásra lesz szükség. Sikeres pályázás esetén kiadhatóvá válik a romániai magyar nyelvjárások nyelvföldrajzi szótára is, folytatódhatnak az atlaszegyesítési munkálatok, és megkezdődhetnek az Új magyar nyelvátlasz adatbázis-építési és integrálási munkálatai is. Ez utóbbinak azért is lenne nagy jelentősége, mivel új korszakot lehetne vele nyitni a magyar nyelvföldrajzban: az állapotrajz mellett megindulhatnak azok a rendszeres változásvizsgálatok, amelyeket a dialektológia és szociolingvisztika követéses vizsgálatoknak nevez. Az MNyA. és az RMNyA. hiteles képét nyújtja a magyar nyelvjárások 20. század közepi állapotának, de hogy milyen változási folyamatok zajlottak az elmúlt fél évszázadban, azt csak egy új nemzeti atlasz anyagára támaszkodva lehet módszeresen felderíteni (I. KISS 2006). Hogy milyen tudománypolitikai és tudományszociológiai környezetben létezik napjaink magyar dialektológiája, arról igen plasztikusan ír KISS JENŐ tavaly megjelent alapvető tanulmányában (KISS 2015). Csak reménykedhetünk abban, hogy a magyar tudománypolitika formálói (ismét?) felismerik ezeknek a nagyszabású nyelvföldrajzi munkálatoknak a nyelv- és nemzetstratégiai jelentőségét, és ennek megfelelő támogatást irányoznak elő.

Kulcsszók: A romániai magyar nyelvjárások atlasza, kiadás- és recepciótörténet, nyelvföldrajz, nyelvföldrajzi adatbázisok, atlaszegyesítés, a nyelvátlaszok sokoldalú hasznosítása.

Hivatkozott irodalom

- BENŐ ATTILA 2004. *A kölcsönszó jelentésvilága*. Erdélyi Tudományos Füzetek 246. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- BODÓ CSANÁD – VARGHA FRUZSINA SÁRA 2008. Régi nyelvátlaszok – új módszerek. *Magyar Nyelv* 104: 335–351.
- CS. NAGY LAJOS 2013. A számítógép a nyelvjáráskutatásban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 15: 69–88.
- DEME LÁSZLÓ 1997. A romániai magyar nyelvjárások atlasza I. kötetről. *Magyar Nyelv* 93: 235–241.
- HEGEDŰS ANDREA 2002. Nyelvjárási atlaszok egyesítési lehetőségei. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2001. augusztus 23–25*. A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely. 120–127.
- HEGEDŰS ANDREA 2004. Az egyesített nyelvátlaszok jelentőségéről In: P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT szerk., *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 32. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 178–181.
- HEGEDŰS ANDREA 2008. *Nyelvföldrajzi vizsgálatok a romániai magyar nyelvterületen az egyesített atlaszok felhasználásával*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest.
- HEGEDŰS ANDREA 2016. Egy romániai magyar virtuális nyelvátlasz címszó-egyesítési kérdéseiről. (L. a jelen számban: 163–171.)
- JUHÁSZ DEZSŐ 1997. A romániai magyar nyelvjárások atlaszának kiadástörténeti, nyelvi és településtörténeti tanulságaiból. *Magyar Nyelv* 93: 199–207.

- JUHÁSZ DEZSŐ 1999a. A történeti nyelvtan néhány kérdése a nyelvföldrajz szemszögéből. In: BÜKY LÁSZLÓ – FORGÁCS TAMÁS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei I. Magyar és finnugor mondattörténet. 1998. szeptember 23–24.* JATE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 81–90.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1999b. A romániai magyar nyelvjárások atlasza névtudományi jelentőségéről. *Névtani Értesítő* 21: 395–400.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2000a. Szójelentéstan és nyelvföldrajz. In: GECSŐ TAMÁS szerk., *Lexikális jelentés, aktuális jelentés.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 4. Tinta Kiadó, Budapest. 134–141.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2000b. *Böngész.* Egy nyelvatlaszlap művelődéstörténeti és nyelvi tanulságából. *Magyar Nyelvjárások* 38: 197–201.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. A magyar feltételes mód paradigmáinak történetéhez a nyelvföldrajz szemszögéből. In: BÜKY LÁSZLÓ – FORGÁCS TAMÁS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei II. Magyar és finnugor alaktan. 2000. október 25–26.* Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 67–92.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2002. A jelentéstani mikrorendszerek térbeliségének kérdéséhez. In: GECSŐ TAMÁS szerk., *Kontrasztív szemantikai kutatások.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 11. Tinta Kiadó, Budapest. 169–181.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2003a. Egy fejezet a történeti jelentésföldrajzból. In: BÜKY LÁSZLÓ – FORGÁCS TAMÁS szerk., *A magyar nyelvtörténeti kutatások legújabb eredményei III. Magyar és finnugor jelentéstörténet.* SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 107–117.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2003b. A romániai magyar nyelvjárások atlaszáról, különös tekintettel a csángókra. In: HORVÁTHNÉ KISPÉTER ZSUZSANNA szerk., *A magyar nyelv és a magyar nyelvű oktatás helyzete Romániában.* MNyTK. 2018. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 41–46.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004a. Az északi csángók eredetéről „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” tükrében. In: P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT szerk., *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 32. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 163–174.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004b. A romániai magyar nyelvatlasz mint a hagyományos kultúra és az erdélyi népnyelv enciklopédiája. In: KOVÁCS SÁNDOR IVÁN szerk., *Apáczai Csere János emlékezete. „Én gondolkodom, azért vagyok”: válogatás 350 év Apáczai-irodalmából: a budapesti „Ego cogito ergo sum”-konferencia előadásai (2003. november 13.). Apáczai doktori értekezésének fordításával.* Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest. 233–237.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2011a. A magyar nyitódó kettőshangzók történetéről a tér és idő dimenziójában. In: BAKRÓ-NAGY MARIANNE – FORGÁCS TAMÁS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI.* Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 123–128.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2011b. Rendszertörténet, kronológia, területiség. Egy nagy ívű tendencia szerkezetéről és mozgásáról. In: É. KISS KATALIN – HEGEDŰS ATTILA szerk., *Nyelvelmélet és diakrónia.* PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék, Piliscsaba. 225–246.
- JUHÁSZ DEZSŐ – TERBE ERIKA 2010. Der Atlas der ungarischen Dialekte in Rumänien steht vor der Vollendung. *Slavia Centralis* 3: 2010/1: 61–73.

- KISS JENŐ 2006. Egy új magyar nemzeti nyelvatlasz szükséges voltáról. *Magyar Nyelv* 102: 129–142.
- KISS JENŐ 2015. A magyar dialektológiáról tudományszociológiai megközelítésben. *Magyar Nyelv* 111: 385–394.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 1995. Bevezető. In: RMNyA. 1: 5–8.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 2010. *Erdélyi magyar nyelvföldrajz. Nyelvészeti tanulmányok*. Europrint Könyvkiadó, Nagyvárad.
- NYÍRKOS ISTVÁN 2004. Der in Arbeit befindliche Sprachatlas der ungarischen Mundarten in Rumänien. *Finnisch-ugrische Forschungen* 58: 339–343.
- PÉNTEK JÁNOS 1997. Nyelvi tájaink atlasza. *Helikon* 1997/8: 1–2.
- PÉNTEK JÁNOS 2003. Magyar nyelvi tájak Erdélyben. In: Uő, *Népi nevek, népi hagyományok*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 5–23.
- PÉNTEK JÁNOS 2005. Magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek Romániában. *Magyar Nyelv* 101: 406–413.
- PÉNTEK JÁNOS 2006. A belső tagolódás kérdése a moldvai magyarban a szóföldrajz alapján. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 50: 29–52.
- PÉNTEK JÁNOS 2010. Magyar nyelvtudományi kutatások a Kárpát-medencei külső régiókban. In: FEDINEC CSILLA szerk., *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. MTA MTK EB, Budapest, 145–186.
- PÉNTEK JÁNOS 2015. Erdélyi magyar dialektusok a változó térben és a változékony időben. In: Uő, *Történesek a nyelvben a keleti végeken*. I. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 15–25.
- RMNyA. = *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* 1–11. Gyűjtötte és a kéziratot összeállította MURÁDIN LÁSZLÓ. Szerk. JUHÁSZ DEZSŐ. [1–2.] Magyar Nyelvtudományi Társaság, [3–11.] Magyar Nyelvtudományi Társaság – Pharma Press Kiadó, Budapest, 1995–2010.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD 1997. A romániai magyar nyelvjárások atlasza I. *Magyar Nyelvjárások* 34: 213–218.
- SZABÓ JÓZSEF 1999. Gondolatok *A romániai magyar nyelvjárások atlasza*-nak böngészése közben. *Magyar Nyelvjárások* 37: 399–405.
- SZABÓ PANNA 2015. Pillanatkép a nyelvatlaszok egyesítési háttérmunkálatainak állásáról. In: BARTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUZSANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK, Budapest. 221–228.
- SZABÓ PANNA 2016a. *A számítógépes dialektológia magyar vonatkozásai*. Kézirat.
- SZABÓ PANNA 2016b. A keleti és nyugati régiók nyelvföldrajzi összehasonlítási lehetőségeiről a nyelvatlaszok alapján. (L. a jelen számban: 172–182.)
- SZABÓ T. ATTILA 1957. A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének előkészítése. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 1: 13–26.
- SZABÓ T. ATTILA 1962. Nyelvtérképünk anyaggyűjtésének feleútján túl. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 7: 35–55.
- SZABÓ T. ATTILA 1970. A romániai magyar nyelvjárások atlasza anyaggyűjtő munkájának állása és a további feladatok. *Anyanyelvünk életéből. Válogatott tanulmányok, cikkek*. I. Kriteion Könyvkiadó, Bukarest.
- SzNySz. = *Székely nyelvföldrajzi szótár*. Összeáll. GÁLFFY MÓZES – MÁRTON GYULA. Szerk. KISS JENŐ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

- TERBE ERIKA 1999. *Örvény*. Szemantikai és szóföldrajzi vizsgálódás. In: KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA szerk., *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest. 314–321.
- TERBE ERIKA 2003. Szemantikai vizsgálat nyelvföldrajzi és történeti tanulságokkal. In: BÜKY LÁSZLÓ – FORGÁCS TAMÁS szerk., *A magyar nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei III. Magyar és finnugor jelentéstörténet*. SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 191–196.
- TERBE ERIKA 2006. *Kényes*. Szemantikai vizsgálat nyelvföldrajzi tanulságokkal. In: MÁRTONFI ATTILA – PAPP KORNÉLIA – SLÍZ MARIANN szerk., *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum, Budapest. 215–224.
- TERBE ERIKA 2016. Szó- és jelentéstörténeti vizsgálatok A romániai magyar nyelvjárások atlasza alapján. (L. a jelen számban: 140–150.)
- VARGHA FRUzsINA SÁRA 2007. Állatok kicsinyeinek megnevezése a keleti magyar nyelvjárásokban. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 237–248.
- VARGHA FRUzsINA SÁRA 2015. Atlaszintegrálás és kvantitatív adatelemzés. In: BÁRTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUzsANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK, Budapest. 242–249.
- VARGHA FRUzsINA SÁRA 2016. A romániai magyar nyelvjárások atlasza informatizált térképlapjainak kvantitatív nyelvföldrajzi vizsgálata. (L. a jelen számban: 151–162.)

On the publication history and reception of *The Atlas of Hungarian Dialects in Romania*

The eleven volumes of *The Atlas of Hungarian Dialects in Romania* constitute a fundamental source of Hungarian dialectology. Together with *The Atlas of Hungarian Dialects*, they jointly cover the Eastern dialect region of Hungarian, and provide a detailed picture of the state of the local varieties of the language in the mid-twentieth century, including their phonology, morphology, lexicon, and word semantics. The underlying fieldwork and the compilation of the manuscript are due to László Murádin, a researcher from Kolozsvár (Cluj). The volumes were published with the help of a series of grants awarded to The Society of Hungarian Linguistics, as a project of the team of Eötvös Loránd University Budapest, edited by Dezső Juhász, between 1995 and 2010. The present paper gives an overview of the various phases of the preparation and publication of the atlas, its major scholarly challenges, as well as the reception of the series of volumes. It gives copious examples of books and papers that were written in the wake of the atlas. A separate section is devoted to the possibilities of taking advantage of recent results of computer-assisted dialectology, making it possible to conduct further integrated research based on the present atlas and other dialect atlases of Hungarian.

Keywords: *The Atlas of Hungarian Dialects in Romania*, publication history, reception, linguistic geography, linguistic-geographical databases, merging of atlases, multifarious uses of linguistic atlases.

JUHÁSZ DEZSŐ
Eötvös Loránd Tudományegyetem